

Büky László

Fried István: Szomjas Gusztáv hagyatéka

Elbeszélés, elbeszélő, téridő Krúdy Gyula műveiben.

Nemrég számoltunk be folyóiratunk olvasóinak arról a kötetről, amelyben Kelemen Zoltán a történelmi regény Krúdy által művelt fajtájáról értekezett (Történelmi emlékezet és mitikus történet Krúdy Gyula műveiben (Pannon Tükör XI [2006.], 3. szám, 51–2), s immár új Krúdy-könyvről szólhatunk. A Herder-díjas irodalomprofesszor, Fried István – mint nem egy korábbi tanulmánykötetében – most sem a hagyományos monografikus feldolgozásmódot követi, hanem az egyes munkákat elemző dolgozatai állnak össze pályarajzzá, amely pályarajzot az időrenden kívül az egyes művekben fölmerülő elbeszélői probléma tart össze. A századfordulós modernségtől a kései modernségig terjedő úton kíséri Fried az írókat ügyelve „az elbeszélhetőség, a nyelvi megelőzöttség, a személyiség létesíthetősége problémáira; nosztalgia, ironia, érzelmesség, elidegenítés milyen szerepet játszanak a Krúdy-művekben” (17). Fejlődésrajzról sincsen szó, minthogy Fried István úgy látja, Krúdy egy és ugyanazon kérdésekre különféle válaszokat ad. Ez láthatón ellentétben van azzal a Krúdy-kutatásban nem ritka szokással, hogy „a Krúdy-művekből következtessenek vissza egy (ön)életrajzi-empirikus szerző létezésére, s így annak a felfogásnak elfogad(tat)ására, miszerint a Krúdy-élet- és pályarajz meghatározó mozzanatokban, szakaszokban összecseng, egymást magyarázza, egymásból következik” (7).

A könyv tizenegy tanulmányt tartalmaz, továbbá bevezetőt és „Utószó (helyett)” megnevezéssel féltucat idézetet Kárpáti Auréltól Hans-Georg Gadamerig, amelyek Krúdyra, illetőleg az irodalomra vonatkoznak.

A Krúdy-olvasás című fejezetben (18–49) Fried rámutat, hogy „A kezdő Krúdy Gyula XIX. századi olvasmányai akár beilleszkeszhetett volna a hivatalosság kedvelte irodalomba, vagy »mérsékelt« modern szerzővé is válhatott volna. Ehelyett ezeket a századfordulós modernség »szellemében« értékelte át” (35). Ezért a Krúdy-olvasás még igen sok meglepetést tartogat a magyar és a közép-európai narrációs stratégiáknak a modernségek felől szemlélt elemzése szempontjából.

A szerző bravúros tanulmánya A novelláskötetek egymásra nézve (50–90). Zolnai Béla könyvtárában (amelyet a Magyar Tudományos Akadémia vásárolt meg) egybekötött Krúdy-könyvek vannak (Első szerelem; Élet Álom), ez a könyvkötészeti szintézis lehetővé teszi a különféle időpontokban kiadott művek játékos összeolvasását. Ehhez idézzük az imént említett Gadamer-citátumot: „A játék megmutatásában láthatóvá válik, ami van. Megmutatko-

zik és napvilágra kerül benne, ami egyébként rejtve van és láthatatlan” (329). Az Élet Álom gasztronómiai elbeszéléseinek is újszerű értelmezését adja a tudós szerző. Mintegy az étkezés poétikáját körvonalazza Krúdy (A pincér álma című novellában), s nem csupán megnevezi az ételt, hanem kibontja a megnevezés által bizonyos lehetséges fordulatokat: „Én egy dupla-húsleveset kérek, hosszú tésztaival, belekevert tojással, sárgarépával, zellerrel, karalábéval, nem bánom, ha egy kis karfiol-csutka is lesz mellette, de egy darab csontos marhahús mindenestre legyen a levesben, mert azt szeretem leharapdálni...” (80). Az a hangsúlyosan egyedi viszonyulás, amely Krúdynál mutatkozik az ételekhez, az étkezéshez, részben a századfordulós narcisztikus magatartásforma pervertálódása, illetőleg „átszemléltetése”.

A Ki csinálja a regényeket? című tanulmányban (91–115) Fried elmondja, hogy Szindbád regényeiben és regényei által él, vagyis mond el történeteket, tör be történetekbe, vonják be történetekbe, s nem külön-külön, hanem többnyire egyidőben. A Szindbád-létből fakadó hajózás-metaphora a regényre és a megtett vagy még megteendő életútra is vonatkoztatható a fantáziabeli vitorlás révén. Alighanem Szindbád kalandjai reprezentálják a leglátványosabban a keresés »kalandregény«-ét” (115). Hasonlóképpen fejtegeti a kötet szerzője, hogy Ki beszél a »regényké«-ben? Krúdy Gyula N. N.-jének elbeszélő helyzeit (116–39).

A tanulmánykötet címadó dolgozata: Szomjas Gusztáv hagyatéka (140–63), amelyben az először 1922-ben Hét bagoly címmel megjelent művet a XX. századba való átlépés regényének mondja Fried István. A Krúdy-Magyarországnak ironiával és távolságtartással megjelenített XIX. századi világa jelenik meg, amelytől Szomjas Gusztáv búcsúzik, „és ez a búcsú egyben a változó írói státus, a más magatartásformákat követelő (irodalmi) korszak jegyében áll” (142). Szomjas szerint „a régi szemérmes, polgári Magyarországnak befellegzett”; „megszűnik a régi Magyarország ábrándosainak, tehetetlen álmodzóinak világa” (146). A Hét bagoly irodalmi kisvendéglőit benépesítő alakok valóságossága (szereplésük névvel vagy álnévvel) a Krúdy-olvasókat az életrajzhoz vihetik, annak részei és részesei. A Hét bagolyt olvasva „nem eltűnik a szerző, hanem egyfelől akképpen olvasódik a mű, hogy mögé képzelhető el az a szerző, aki megjeleníti a XIX. század végének irodalomtörténetéből hiányzó, de a Krúdy-esszéiben és más Krúdy-művekben megtalálható irodalmi világát, másfelől tautologikusan kifejezve a Hét

bagoly attól regény, hogy a referenciák »halmaza« fikcióvá lényegül, fikcióként funkcionál, nemcsak külső formáját tekintve regény, hanem regényes történet a szó eredeti értelmében” (149).

A tegnapok ködlovagjai (164–89) tanulmányfejezet az azonos című Krúdy-műről állapítja meg, hogy „az emlékezés téridejébe helyezi a századforduló, a századelő Magyarországnak reprezentánsait” (189). – Az elbeszélő mint útitárs (190–213) Krúdynak Az útitárs című regényével foglalkozik, amelynek történetmondása utazás közben (!) történik, amikor is bizonyosság és bizonytalanság közötti lebegést, lebegtetést tematizál. Például ilyen az időkezelés: „Akkoriban töltöttem be negyvenedik évemet [...] Ekkor kerültem X.-be, ahol hetven esztendő töltöttem”. Ilyen a helyrajz kezelése is: „A házak fala mellett történelemmé váltott emberek állodogáltak” stb. (193). A történelmi képek egyben jelenések is, az elbeszélő és az elbeszélés időbeli rögzíthetetlenségét valósítják meg. Valamilyen időn kívüli irracionális állapot jön létre. Az én és a nem-én, a fenséges és a triviális, az igazi és a nem-igazi vezet egymáshoz, s az én szétesettsége és heterogenitása nem jöhet számba a menekülés reménybeli helyeként – idézi Fried itt Peter V. Zimát, aki a későmodern gondolkodásmódot véli mindebben megtalálni. – Ki (a) velszi herceg? Öntükröző személyiség-játékok Krúdy Gyulánál (215–47) fejezet a Velszi herceg című, kevésbé emlegetett mű problematikáját taglalja a szereplők személyiségei szempontjából (is). A főhős, Bimy Pekár Gyula, a hivatalos Magyarország képselője, a Petőfi Társaság vezetői közé is tartozott, aki Császár Elemérrel azt a lapot szerkeszti, amelyben Krúdy és más írók ellen feljelentésszerű támadás jelent meg. A Velszi herceg mégsem kulcsregénnyel álcázott ellentámadás – mutat rá Fried István (234), hanem a személyiségfelfogás regényi megjelenítése. A XIX. század utolsó évtizedeiben Albert wales-i herceg magyarországi látogatásainak legendás részei beépültek a „boldog békeidők” krónikájába (másokéival együtt, például Milán szerb (ex)királyéval, akinek mulató köréhez tartozott egyebek között Füst Milán apja is). A wales-i herceg nem „velszi herceg” – Krúdynál nem egy személyt jelöl, hanem egyre többet, amint ezt a tudós szerző igazolja a tanulmány további részében.

Boldogult úrfikor mint allegorikus téridő (248–80) – e fejezet a kiemelkedő jelentőségű regényt vizsgálja, s megállapítja, hogy „Mesemondásról és nem meséről, regénybe foglalt legendáról és nem vagy kevésbé (korszerű) regényalakzatokról van szó” (251), amelynek előideje I. Ferenc József uralkodásának ideje, a jelen viszont kettévált, az emlékező és felidézések révén jelenvalóvá lesz a múlt, amely éppen megidézetttségénél fogva »fikcionált« (255). Valójában nem a Monarchia, hanem emléke idéződik föl, koiné van e tekintetben: a szókincs, a német(es) kifejezések, az operettdallamok és -szövegutalások, az egyik szereplő császárszakála, a másik Girardi-gallérja, a Radetzy-marsot játszó zenélő óra és egyebek által. Fény-

kor, elmúlás és hanyatlás, amelybe belejátszik a fénykorról szőtt álmodozás is, hiszen „boldog” volt az úrfikor. S e kor és ideje „az az álom-Magyarország bizonyosság és bizonytalanság közt lebegő világa, amely az irodalomban és az irodalom által formálódik” (280).

Kit visz el az ördög? Egy Krúdy-regény fordított világa (281–303). Ezt a regényt Fried az eddigi értékelésektől elütő szempontból tanulmányozza, ugyanis úgy véli, hogy „a XIX. század vége vagy a modernség korszakfordulójának eseménytörténetét a szereplői érdeklődéseket, magatartásformákat nem egyszer szembesítik, egybevetik olvasmányokkal” (284). E tekintetben tér ki Fried a Don Quijote-kérdésre mint az időből kiesett figura magatartására, nem véletlen, hogy Jókai Mórnak és Mikszáth Kálmának is egyaránt volt Don Quijote mintájú műve. A szerző finom elemzéseiből csak egyet említek, azt, amelyik taglalja, hogy a vörös postakocsi milyen szövegösszefüggésekben bukkan föl (297–99), ebben is megnyilvánul a tanulmányírónak a nyelv és kifejezőmód iránti tisztelete, amely bizonynyal minden elemzés talpköve.

A kötet utolsó tanulmánya: Pesti divat 1912–1914-ben. Elbeszélői helyzetek a Rezeda Kázmér szép életében (304–28). A voltaképpen Így történt 1914-ben című posztumusz hírlapközlésként megjelent regény bizonyos hívszavait – ismétlődő kifejezéseit – sorra véve, például a „divat”-ot, megállapítja, hogy ezekkel formálja a szöveget, sugallja az elfogadó és elutasító (ironikus) véleményt, szóhoz engedi jutni az elbeszélőt, a főszereplőt vagy más szereplőt, arra is utalva, hogy a szerzői-narrátori álláspont legföljebb „részigazság” (313). E divatra legyen példa Fried alapján: Zola Emil akkor még divatban volt; ebben az időben nagy divat volt a pesti asszonyok között a szeretőtárs; nagy divat volt Pesten a szép lábak után való járkálás; (a Van Zanten szigeti vademberekről szóló) akkor divatos olvasmány volt, éppen a kulturált hölgyek irigyelték a vadembereket é. í. t. A többszörösen konstruált elbeszélői pozíciók talán a szerző számára véglegesen kétségessé vált eseménysor elbeszélhetőségéről vallanak, az esemény „egy szétesni kezdő világ látszat-karneváliságá”-nak (mint Fried mondja) apokalipszise.

E felvillantott témák Fried István Krúdy-könyvéből csupán az elemzés fő sodrát mutatják. A dolgozatok rendre magyar- és világirodalmi háttérű (összehasonlító) irodalomtudományi megalapozottságúak, ez azt jelenti, hogy a Krúdy-műveket számos összefüggés hálózatában látja és látatja. A recenzens természetesen a szaktudományi bőséget nem tudja bemutatni, indokoltságának érvényéhez mindenek előtt Fried könyvét és persze Krúdyt kell olvasni – s immár több tekintetben másként, mint eddig.

(Palatinus Kiadó, h.n., 2006)